

PROCESI I KRITERIJI POZICIONIRANJA ZATVORENIKA U INTERNOM HIJERARHIJSKOM SUSTAVU UNUTAR PENALNE USTANOVE TIJEKOM IZVRŠAVANJA KAZNE ZATVORA

Pregledni naučni rad

Primljeno/Received: 13. 4. 2021.

Prihvaćeno/Accepted: 11. 5. 2021.

Anita JANDRIĆ NIŠEVIĆ

Helena GUTRUNG

Joško VUKOSAV

Sažetak

Imajući na umu specifičnosti funkcioniranja i organizacije zatvora i kaznionica te heterogenost populacije na izdržavanju kazne zatvora, očekivana je pojava pozicioniranja zatvorenika unutar hijerarhijskog sustava. Cilj rada je dati uvid u procese i kriterije pozicioniranja zatvorenika u internom hijerarhijskom sustavu za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, a u svrhu pravovremenog prepoznavanja potencijalnih aktivnosti koje mogu utjecati na razinu sigurnosti ustanove te narušiti rehabilitacijske napore. Pregledom literature, utvrđeno je kako na položaj zatvorenika u internom hijerarhijskom socijalnom poretku ključan utjecaj imaju sljedeći čimbenici: muškost, vrsta počinjenog kaznenog djela, dob i duljina boravka u penalnoj ustanovi kao i ponašanja vezana uz pridržavanje/kršenje zatvoreničkog koda. Rezultati analize literature upućuju na činjenicu da se na vrhu hijerarhije nalaze dominantni i muževni zatvorenici te stariji,iskusni zatvorenici s duljim stažem boravka u zatvorima i kaznionicama. S druge strane, najlošiji položaji pripadaju počiniteljima kaznenih djela na štetu djece i žene te zatvorenicama u dosluhu sa zatvorskim osobljem. Uz pozicioniranje zatvorenika unutar socijalne hijerarhije veže se i pojava nasilnog ponašanja što može negativno utjecati na odnose zatvorenika sa zatvorskim osobljem te na uspjeh i rezultate njihovih rehabilitacijskih postupaka. S druge strane, potencijalne pozitivne posljedice, kao što su održavanje reda ili suradnja pojedinih zatvorenika s osobljem u korist otkrivanja i rješavanja internih problema, nisu zanemarive. Adekvatna upoznatost stručnjaka i osoblja sa socijalnom hijerarhijom zatvorenika, kao gotovo neodvojivim dijelom zatvorskog okruženja, može se upotrijebiti u korist kreiranja metoda postupanja radi očuvanja reda i sigurnosti penalne ustanove te tako potencijalno unaprijediti rehabilitacijske ishode i kvalitetu života zatvorenika.

Ključne riječi

hijerarhijski sustav, zatvorenici, socijalna hijerarhija, kazna zatvora

1. UVOD

Socijalna stratifikacija ili socijalna hijerarhija odnosi se na društvenu kategorizaciju ljudi unutar grupa na osnovu nekih njihovih obilježja (rasa, spol, stupanj obrazovanja, visina prihoda, zanimanje, socijalni status i slično). Magee and Galinsky (2017) navode moć i status kao dvije najvažnije odrednice definiranja položaja unutar socijalnog hijerarhijskog sustava. Organiziranje socijalnih grupa prema hijerarhijskom redu učinkovit je način povećavanja funkcioniranja različitih grupa, njihove međusobne kohezije kao i produktivnosti jer označava, ili bi barem trebalo označavati, rangiranje po sposobnostima (Koski i sur., 2015). U tom smislu, svatko u hijerarhiji zauzima mjesto koje mu pripada s obzirom na uloženi trud, mogućnosti i sposobnosti. Samim time što se nalaze na najvišim pozicijama hijerarhijskog poretka, pojedinci imaju i više moći, povlastica te pristupa resursima.

Pojava hijerarhije u penalnom sustavu očekivana je pojava s obzirom na neospornu činjenicu da se u takvom jednom sustavu u istom vremenskom periodu nalaze brojni pojedinci različite kronološke dobi, stupnja obrazovanja, socioekonomskog statusa, različitih kriminoloških karakteristika i brojnih drugih obilježja koja ih razlikuju, ali i povezuju.

Osim formalne hijerarhije moći koja uključuje aspekte organizacije kaznenih tijela, u penalnom sustavu postoji i neformalna, interna, duboko usađena statusna hijerarhija, na kojoj svaki zatvorenik postiže određenu poziciju, ili mu je ona, s obzirom na neka osobna obilježja ili ponašanja u zatvoru, dodijeljena od strane drugih zatvorenika (Caldwell, 1956).

Zatvori i kaznionice mjesta su podložna stvaranju klime u kojoj zatvorenici kroz iskorištavanje slabijih mogu izgraditi vlastiti, interni hijerarhijski sustav (Home Office Prison Service, 1993; prema Wood, Moir i James, 2009). Ovdje se radi o socijalnom sustavu u kojem je ključna okolnica *preživljavanje jačih*, a jači su oni zatvorenici koji imaju moć i resurse, smatraju Connell i Farrington (1996; prema Wood i sur., 2009). Takvi zatvorenici nalaze se na vrhu hijerarhije i nerijetko namjerno razvijaju kompleksnija pravila, specifičan govor i druge karakteristike koje će ih razlikovati od ostatka zatvorenika te na taj način otežati prijelaz u više slojeve postavljanjem čvršćih granica koje je teže prevladati (Michalski, 2017). Jedan od najvažnijih načina postizanja visokog položaja u hijerarhiji je vršenje nasilja nad drugim zatvorenicima. Sukladno tome, ako se zatvorenik nalazi na jednoj od nižih pozicija, u većem je riziku za viktimizaciju od strane onih koji se nalaze na višim položajima u hijerarhiji. S druge strane, Symkovych (2017; prema Meško i Hacin, 2018) smatra kako je interna socijalna hijerarhija jedina moguća opcija u zatvorskom okruženju koja omogućuje donekle miran suživot zatvorenika, a Ricciardelli (2014) navodi kako je latentna funkcija socijalne hijerarhije zatvorenika održavanje reda stvaranjem određenih pravila koja zatvorenici poštuju.

Svrha ovog rada je analizirati procese i čimbenike socijalne hijerarhije zatvorenika za vrijeme izdržavanja kazne, a u svrhu ispravne i pravodobne primjene potrebitih tretmanskih aktivnosti, ali i očuvanja reda i sigurnosti kaznenog tijela. Cilj rada je, metodom analize znanstvene i stručne literature, dobiti uvid u kriterije pozicioniranja unutar socijalne hijerarhije zatvorenika te analizirati njihov međudodnos kako bi dobili jasniji uvid u aspekte nasilja i viktimizacije određenih kategorija zatvorenika što omogućuje adekvatniju zaštitu takvih zatvorenika u smislu poduzimanja mjera prevencije nasilja u penalnim ustanovama. Osim toga, poznavanje principa po kojemu se zatvorenici rangiraju omogućuje stručnjacima u zatvorskom sustavu i

detekciju zatvorenika koji se nalaze na vrhu ljestvice i koji često znaju biti pokretači organiziranja zatvorskih bandi i inicijatori pobuna, ali jednako tako mogu, u određenim slučajevima, biti od pomoći zatvorskom osoblju u smirivanju tenzija i održavanju reda i sigurnosti ustanove. Budući da je tema socijalne hijerarhije zatvorenika relativno zanemarena unutar kriminološko-penološke problematike, a osobito je važna za kvalitetno funkcioniranje zatvorskog sustava, ovaj rad će dati svoj doprinos i u kontekstu obogaćivanja korpusa znanstvene literature u okviru penološke rehabilitacije.

2. PROCESI I ČIMBENICI U KREIRANJU INTERNOG HIJERARHIJSKOG SUSTAVA ZATVORENIKA

U objašnjenju formiranja internog hijerarhijskog sustava zatvorenika vrijedno je spomenuti teoriju socijalne strukture i akcije (Lin, 2001) koja objašnjava važnost socijalnih veza u ostvarenju određenih ciljeva te naglašava ulogu socijalnog kapitala koji se smatra vrlo važnim. Teorija socijalnog kapitala (Putnam, 2000; prema Schuller i Theisans, 2010) razrađuje njegovu važnu ulogu u formiranju i održavanju socijalnih veza ističući nekoliko vrsta socijalnog kapitala od kojih se može izdvojiti tzv. „povezujući socijalni kapital“ (*eng. linking capital*) koji se odnosi na veze između ljudi u različitim hijerarhijskim odnosima. Bourdieu (1986; prema Michalski, 2017) zastupa tezu o postojanju tri vrste kapitala koji mogu utjecati na status unutar socijalne hijerarhije - ekonomski, socijalni i kulturalni. Ekonomski kapital odnosi se na materijalne i financijske resurse, socijalni na društvene mreže, kontakte te resurse proizašle iz pripadanja i članstva u pojedinim grupama, dok je kulturalni kapital skup znanja, informacija, obrazovanja i vještina koje osoba posjeduje. Međutim, u kontekstu analize interne hijerarhije zatvorenika, teorija statusnih odnosa (Milner, 2011) možda ponajbolje objašnjava proces formiranja statusa unutar ove specifične skupine jer naglašava važnost simboličnog kapitala koji se očituje kroz priznanje i poštovanje drugih, prestiž, čast, odnosno, predstavlja status. Naime, s obzirom na nedostatak i smanjeni udio ostalih oblika kapitala u penalnim institucijama, upravo simbolični kapital poprima veću važnost i postaje glavno sredstvo razlikovanja pojedinaca (Neuber, 2010; Milner, 2011; Michalski, 2017). Status se odnosi na odobravanje ili neodobravanje drugih prema pojedincima ili skupinama. Moglo bi se reći kako je prihvaćanje od strane zatvorenika ključno u penalnim institucijama jer se u suprotnom, zatvorenik može naći na dnu hijerarhije i biti u velikom riziku od viktimizacije. Do statusa, odnosno, do simboličnog kapitala, zatvorenici lakše mogu doći ukoliko su bogatiji ekonomskim, socijalnim i kulturalnim kapitalom. Primjerice, pri poboljšanju socijalnog statusa, zatvoreniku mogu doprinijeti pristup ekonomskim sredstvima izvana zbog vlastitog bogatstva ili kvalitetna povezanost s utjecajnim ili dobrostojećim kontaktima (Neuber, 2010).

Osim toga, ekonomski kapital može se očitovati kroz raspolaganje određenim zabranjenim ili dopuštenim materijalnim sredstvima. Inteligentniji, pametniji i obrazovaniji zatvorenici koji posjeduju određene, u zatvorskom okruženju, cijenjene vještine, lakše mogu napredovati u hijerarhijskom sustavu. Međutim, obzirom na specifičnost ustanove u kojoj se nalaze, pristup tim kapitalima i njihov opseg vrlo je ograničen pa su i razlike između zatvorenika temeljem tih karakteristika manje prepoznatljive. Naime, kako zatvorenici imaju iznimno niska primanja i posjeduju vrlo malo materijalnih sredstava čak i u odnosu na najsiromašnije skupine u društvu izvan zatvora, teško je temeljem toga odrediti razlike između zatvorenika te ih tako podijeliti i rangirati (Michalski, 2017). I autonomija i mogućnost izbora te kontrola strukture dana

i njihova života značajno je smanjena u odnosu na vanjski život (Jewkes, 2005). Zbog toga, status preostaje kao ključni kriterij razlikovanja zatvorenika. On predstavlja najvažniji resurs u određivanju i definiranju zatvorenikova pristupa moći, utjecaja i poštovanja drugih (Galtung, 1958; Michalski, 2017).

U penalnim ustanovama nemaju svi zatvorenici jednake sposobnosti, iskustva, pristupe resursima, snalažljivost i tendenciju upotrebe nasilnog ponašanja kao sredstva postizanja višeg statusa u hijerarhiji. Prema tome, kao i u vanjskom svijetu, ne mogu svi niti biti na jednakom položaju, imati iste odnose sa svim zatvorenicima te biti poštovani u sličnoj mjeri kao i oni koji se po pojedinim obilježjima ističu. Socijalna hijerarhija, iako neslužbena i interna, na neki način navedene razlike formalizira te održava red i odnose između zatvorenika unutar određenih okvira. Tako je svaki zatvorenik, ili bi barem trebao biti, svjestan svoje pozicije pa u skladu s njom otprilike zna što može očekivati od drugih, kako se treba ponašati prema kojim zatvorenicima te kako može što mirnije i bez incidenata izdržati svoju kaznu. Imajući ovo na umu, evidentno je da socijalna hijerarhija u zatvorskom sustavu zapravo preslikava sliku vanjske društvene statusne hijerarhije cijeneći određena obilježja koja i u društvu često posredno ili neposredno mogu doprinijeti razvoju boljih položaja.

3. KRITERIJI POZICIONIRANJA UNUTAR HIJERARHIJSKOG SUSTAVA ZATVORENIKA

Četrdesetih godina prošlog stoljeća (Cavan, 1948; prema Caldwell, 1956) ponuđena je stratifikacija socijalnih klasa između zatvorenika koja nam svakako može poslužiti kao okosnica za razumijevanje današnje podjele zatvorenika jer je, u konačnici, logika podjele ostala slična pa se može pretpostaviti kako se i sama hijerarhija ne razlikuje značajno:

- Više slojeve čine politički zatvorenici te zatvorenici s nadmoćnim statusom, usmjereni su na vođenje ostalih, kao i na postizanje i zadržavanje društvene moći te kontroliranje ponašanja i mišljenja zatvorenika.
- Srednjoj klasi pripadaju zatvorenici koji svoju kaznu služe dosta mirno, poštujući, održavajući i provodeći zatvorenički kod.
- Niže pozicije zauzimaju počinitelji seksualnih delikata, neobrazovani ili mentalno zaostali zatvorenici.
- Početnici, odnosno, novi zatvorenici i pridošlice, nalaze se pri dnu hijerarhije. Ovdje uglavnom pripadaju mlade osobe koje su prvi put osuđene na kaznu zatvora.
- Na samom dnu nalaze se socijalno izgnani zatvorenici koji su najčešće izolirani zbog svojih špijuniranja i *cinKarenja* zatvorskom osoblju.

Temeljem navedenog, jasno je kako su pri vrhu dominantni, moćni i odani zatvorenici, dok dno hijerarhije čine počinitelji seksualnih delikata, tzv. „izdajice“ zatvoreničkog koda zbog dosluha s osobljem te zatvorenici bez zatvorskog i kriminalnog iskustva. I suvremena su istraživanja pokazala kako su upravo te karakteristike neke od najbitnijih u izgradnji položaja u zatvoreničkoj socijalnoj hijerarhiji (South i Wood, 2006; Van Wormer, 2010; Ricciardelli, 2014; Shoham, 2015).

Pregledom literature (Bandyopadhyay, 2006; Meško i Hacin, 2018; Ricciardelli, 2014; Jones, 2014; Michalski, 2017) izdvojeno je nekoliko kriterija temeljem kojih se kreira interni sustav hijerarhije između zatvorenika: *muškost, vrsta počinjenog kaznenog djela, starost i duljina*

boravka u penalnoj ustanovi te ponašanja vezana uz kršenje/poštivanje zatvoreničkog koda. Ova se obilježja smatraju ključnima u određivanju pozicije zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji. No, važno je naglasiti kako njihova primjenjivost ne mora biti univerzalna zbog brojnih kulturalnih razlika pojedinih država, različitog funkcioniranja zatvorskih sustava diljem svijeta pa tako i razlika u karakteristikama same zatvoreničke populacije.

3.1. Maskulinitet

Za razumijevanje važnosti muškosti u izgradnji i održavanju zatvoreničke socijalne hijerarhije, potrebno je ukratko objasniti sociološki koncept hegemoničnog maskuliniteta koji određeni autori koriste i u objašnjavanju socijalne hijerarhije u društvu. Connell (1987; prema Bird, 1996) hegemoničnu muškost definira kao održavanje praksa koje institucionaliziraju nadmoć dovoljno muževnih, snažnih i dominantnih muškaraca nad ženama i muškarcima koji su podređeni, nedovoljno muževni i homoseksualni. Jewkes (2005) zaključuje kako muškarci u penalnim ustanovama moraju izgraditi identitet za javnost, što u ovom slučaju podrazumijeva druge zatvorenike i zatvorsko osoblje, ne bi li se uklopili i izborili svoju poziciju u hijerarhiji koja se temelji na pretjeranom naglašavanju i izražavanju muževnosti. Hearn (2004) objašnjava kako se dominantnost muškaraca očituje kroz agresivnost, nasilno ponašanje, strogoću, poštovanje od strane drugih, fizičku snagu te kontroliranje resursima. Ovakva vrsta stereotipizacije je vrlo opasna, a promjena ovog koncepta i negativnih vrijednosnih uvjerenja nije nimalo jednostavno jer zahtijeva promjene u idealima na široj društvenoj razini, smatraju Jewkes i sur. (2015).

Bitno je naglasiti da je u zatvorskom okruženju hegemonični maskulinitet još više naglašen i ima značajniju ulogu nego izvan njega jer je upravo u takvom sustavu raširena normativna i tradicionalna definicija muškosti koja poprima veliku važnost u zauzimanju određene pozicije u hijerarhiji (Ricciardelli i Spencer, 2014; prema Michalski, 2017).

Osim toga, Sabo i sur. (2001; prema Bandyopadhyay, 2006) navode kako u okruženju u kojem prevladava jedan spol, u ovom slučaju muški, koji razvija neseksualne odnose, odvojenost od drugog spola te hijerarhijsko uređenje odnosa između muškaraca doprinose razvoju hegemoničnog maskuliniteta. Upravo su ove karakteristike tipične za većinu muških zatvora i kaznionica (Dirga i sur., 2016). Stoga, ne čudi kako su na vrhu hijerarhije upravo oni zatvorenici koji, barem naizgled, zadovoljavaju tradicionalne standarde muškosti.

Unatoč tome što je hegemonični maskulinitet stereotipan koncept kojeg se muškarci često ne pridržavaju čvrsto, njegov utjecaj očituje se u strahu i brizi da ih se zbog „netipično muških“ ponašanja ne doživljava kao manje muževne (Kupers, 2005). S druge strane, Bandyopadhyay (2006) navodi kako, iako postoji neki ustaljeni koncept hegemoničnog maskuliniteta čijem zadovoljavanju zatvorenici teže, dominantni pojedinci koji su na vrhu hijerarhije ponekad nisu i ne moraju biti oličenje njegove tradicionalne predodžbe. Naime, opisuje dvije verzije hegemoničnog maskuliniteta. Prva je tradicionalni, već objašnjen koncept. Drugi je zatvorenička verzija. Kod takvih zatvorenika je najbitnija karakteristika sposobnost manipulacije pravilima stvarajući time ravnotežu između odnosa s drugim zatvorenicima i odnosa sa zatvorskim osobljem zadržavajući pritom međusobno poštovanje i izostanak uplitanja u tuđe probleme. Međutim, ta se dva oblika uglavnom preklapaju i za uspostavljanje dominacije, potrebne su određene karakteristike obje verzije.

Jewkes (2002; prema De Viggiani, 2012) navodi kako služenjem zatvorske kazne, zatvorenici gube autonomiju i mogućnost izbora što može negativno utjecati na njihov doživljaj vlastite muškosti koja je za mnoge muškarce centar identiteta. Ne bi li zadržali dio te muškosti i očuvali svoj osjećaj identiteta, zatvorenici nastoje naglašavati dijelove muževnosti izgledom ili ponašanjem. To se uglavnom očituje kao uspostavljanje dominacije nad ostalim zatvorenicima. Na taj način mogu drugim putem zadovoljiti svoju potrebu za muškosti jer svojom nadmoći i vladanjem nad drugima potvrđuju vlastitu snagu te tako stvaraju dojam uspješnog ostvarenja tradicionalnih muških zadataka i obilježja. Oni koji te karakteristike ne posjeduju, prirodno su manje muževni, taj dio identiteta nije im jednako važan ili kod njih nije izražen u skladu s društveno očekivanom razinom, vrlo se vjerojatno neće naći na povoljnom hijerarhijskom položaju.

Muževnost je vjerojatno najvažniji čimbenik koji pridonosi boljem ili lošijem položaju na socijalnoj ljestvici zatvorenika i iz nje zapravo proizlaze svi ostali kriteriji. Kako se muškost vrlo često povezuje sa snagom, dominantnošću i moći, nije neobično očekivati kako će se osobe s ovim karakteristikama naći pri vrhu hijerarhijskog sustava zatvorenika. S druge strane, ženstvenost može asociirati na osjetljivost, podređenost i nježnost, što je vrlo česta stereotipizacija osobina vezanih za ženski spol, ali, nažalost, i vrlo raširena, osobito u tradicionalnom kontekstu. Iz tih razloga, zatvorenici s prepoznatim feminiziranim obilježjima uglavnom se nalaze najniže na socijalnoj hijerarhiji (Sabo i sur., 2001; Faccio i Costa, 2013). Muškost i ženstvenost društveno su oblikovani konstrukti s tradicionalno pripojenim obilježjima koja su očekuju od pojedinog spola. Upravo zbog toga što se radi o društvenim konstruktima, može se pretpostaviti kako će se jednaka vjerovanja preslikati i u zatvorsko okruženje (kao jedno umanjeno društvo), pogotovo zato što se radi o, uglavnom muškoj, spolno homogenoj grupi. U takvim uvjetima, gdje se klasične karakteristike spolova ne mogu automatski pridati temeljem pripadnosti muškom ili ženskom spolu, traže se razlike i nijanse između samih zatvorenika na temelju muškosti. S jedne strane, izdvajaju se oni s tipično „muškim“ obilježjima i ponašanjima kao što su nasilno ponašanje i nadmoć, a s druge strane su nedovoljno muževni zatvorenici koji svojim fizičkim izgledom ili drugim ponašajnim obilježjima ostale zatvorenike podsjećaju na žene. S obzirom na činjenicu da se radi o muškarcima lišenima slobode koji su, prema tom kriteriju, izjednačeni, a smatraju da su im samim time oduzeti i svi ostali načini izražavanja identiteta, naglašavanje muževnosti i rangiranje po tom kriteriju čini se, za njih, kao logičan izbor.

No, kako se po muškosti izdvojiti iz velike skupine muškaraca i spriječiti pad na posljednje mjesto u hijerarhiji? Uspostavljanje dominacije nije jednostavan zadatak, a strategija kojom se zatvorenici često koriste jest zlostavljanje (Levan, 2011; Plummer, 2013). Uglavnom su zatvorenici s vrha hijerarhije ujedno i zlostavljači ili su do te pozicije dospjeli koristeći se upravo nasilnim ponašanjem i ucjenjivanjem. Međutim, samo zlostavljanje zahtijeva neke preduvjete, a to su upravo obilježja muškosti. Zbog važnosti nadmoći, snage i muževnosti, zatvorenici izoliraju, ponižavaju i fizički zlostavljaju one koji ne zadovoljavaju kriterije tražene muškosti (Blitz i sur., 2008; Shoham, 2015). Dominantni pojedinci se razlikuju po određenim obilježjima, ali ono što im je uglavnom zajedničko jest upravo muževnost. Feminiziranim muškarcima neformalno je zapravo zabranjeno otvoreno tražiti nekakvu moć ili utjecaj u zatvoru, a kamoli posjedovati je (Peek, 2004). S obzirom na to da se ženstvenost u zatvorskom sustavu izjednačava sa slabošću, nije začuđujuće kako se upravo zatvorenici s takvim karakteristikama nalaze pri samom dnu hijerarhije te su nerijetko žrtve silovanja ili nekih drugih oblika zlostavljanja (Peek, 2004). Čak i pojedina specifična ponašanja koja upućuju na feminiziranost zatvorenika, mogu

biti primijećena i imati negativan utjecaj na njegovu hijerarhijsku poziciju. Shoham (2015) navodi kako poslušnost, slabost, traženje pomoći, izražavanje emocija i slična ponašanja mogu upropastiti reputaciju zatvorenika i potkopati njegovu muževnost. Na nepoželjnost posjedovanja ženskih osobina i njihov negativan utjecaj na socijalni položaj zatvorenika upućuje i jedno od tipičnih normi zatvoreničke subkulture, *budi muškarac ili riskiraj biti doživljen kao žena* (Sykes i Messinger, 1960; prema Meško i Hazin, 2018). Prema Sabo i sur. (2001), svaka uloga na dnu hijerarhijske ljestvice zatvorenika na neki način povezana je sa ženstvenim osobinama, odnosno sa slabošću s kojom se često identificira, a takvi pojedinci često su i žrtve seksualnog zlostavljanja tijekom svog boravka u kaznenoj ustanovi (Smith i Batiuk, 1989; prema Hensley, Tewksbury i Castle, 2003).

Za zatvorsku populaciju (posebno za dominantne zatvorenike na vrhu hijerarhije) zapravo je karakteristična toksična muškost koja se može povezati uz već spomenutu hegemoničnu muškost, a uključuje ponašanja koja su socijalno destruktivna zbog snažne usmjerenosti na dominaciju nad drugima (Kupers, 2005; Carceral, 2006). To su, smatra Kupers (2005), jaka natjecateljska nastrojenost, neosjetljivost, pohlepa, nezainteresiranost za osjećaje drugih, spremnost na upotrebu nasilnog ponašanja kao rješenja problema te podcjenjivanje, stigmatizacija i pokoravanje žena, homoseksualaca, te muškaraca koji iskazuju feminizirana obilježja.

3.2. Seksualna orijentacija i rodni identiteti

Uloga seksualne orijentacije u određivanju položaja u zatvoreničkom socijalnom poretku proizlazi iz važnosti posjedovanja obilježja povezanih s muškosti. U okruženju u kojem se gotovo isključivo nalaze muškarci i to, poznajući općenite karakteristike osobnosti i ponašanja zatvorske populacije, muškarci teških ličnosti i vrlo patrijarhalnih stavova o rodnim ulogama i muškosti, može se pretpostaviti kako će se kod velikog broja pojaviti slična razmišljanja o osobama različite seksualne orijentacije i rodnog identiteta (homoseksualci, biseksualci, transrodne osobe, transeksualne osobe i interseksualne osobe). Iako istospolne seksualne aktivnosti u zatvorskom okruženju nisu neuobičajene, homofobija je u zatvorima vrlo raširena (Gianoulis, 2006; Ricciardelli i Spencer, 2014). Osim toga, nerijetko su upravo oni zatvorenici koji su pri vrhu hijerarhije i ističu se dominacijom, homoseksualno aktivni. Međutim, u tom se slučaju radi o obliku zlostavljanja drugih zatvorenika. Odnosno, tim ponašanjem učvršćuju moć i postojeći položaj prikrivajući vrlo često zadovoljavanje vlastite seksualne potrebe načinom održavanja dominacije. Moglo bi se reći da je homoseksualnost dopuštena onima koji već imaju ustaljen visoki položaj u hijerarhiji, odnosno ulogu zlostavljača. Takvi zatvorenici sebe percipiraju heteroseksualcima i svoju ulogu u hijerarhiji smatraju puno drugačijom od uloge njihovih žrtava (Peek, 2004).

Shoham (2015) navodi kako se zbog patrijarhalne klime koja vlada u većini zatvorskih sustava homoseksualce izjednačava sa ženama, što ih čini podređenim članovima zatvorskog društva i potencijalnim žrtvama nasilja. Za takve zatvorenike, nizak, možda i najniži položaj u poretku sa sobom nosi niz zaduženja koja se tradicionalno smatraju ženskim poslovima. Primjerice, radi se o podređenim poslovima kao što su kuhanje i nošenje kave, slaganje kreveta, čišćenje ćelija i pranje odjeće, a zabranjeno im je i imati moć nad drugima (Peek, 2004; Ricciardelli,

2014). Temeljem znanstvenog istraživanja na uzorku ispitanika koji su bili otpušteni na uvjetni otpust, Ricciardelli (2014) zaključuje kako se mnogi zatvorenici za vrijeme izdržavanja kazne trude sakrivati ponašanja i želje koje bi druge mogli navesti na ideju da su homoseksualci, a jedini način za izbjegavanje zlostavljanja je zapravo potiskivanje velikog dijela svog identiteta. U okruženju u kojem se moraju potpuno prilagoditi i u kojem gube svaki oblik kontrole i moći nad svojim životom, potreba za mijenjanjem i skrivanjem i vlastitog identiteta nije zahvalan zadatak. Stoga, ne čudi kako su homoseksualni zatvorenici izvještavali o značajnoj razini anksioznosti (Richmond, 1978; prema Ricciardelli, 2014). Zasigurno takvi problemi mentalnog zdravlja proizlaze i iz njihovog niskog položaja na zatvoreničkoj socijalnoj hijerarhiji jer zbog loše pozicije uglavnom slijedi i veći rizik za viktimizaciju. Osim toga, spoznaja drugih zatvorenika o homoseksualnosti pojedinog zatvorenika povećava vjerojatnost stigmatizacije i etiketiranja (Ricciardelli, 2014).

Specifičnu skupinu u zatvorskoj populaciji svakako čine transseksualni, transrodni i interseksualni zatvorenici. Peek (2004) navodi kako su transseksualne osobe u posebnom riziku za bilo koji oblik viktimizacije, uključujući fizičko i seksualno zlostavljanje, pa čak i smrt. U jednakom riziku za viktimizaciju, u smislu verbalnog uznemiravanja, fizičkog zlostavljanja i seksualnog nasilja nalaze se i transrodne i interseksualne osobe na izdržavanju kazne zatvora (Sylvia Rivera Law Project, 2007). Jennes i sur. (2019) potvrdili su ove nalaze rezultatima znanstvene studije provedene u Californiji koja ističe kako je stopa prevalencije seksualnih napada na transrodne i interseksualne zatvorenike iznosila 58,5% tijekom njihove povijesti zatvaranja u kalifornijskom zatvorskom sustavu. Dolovich (2011) smatra da su transseksualnost i interseksualnost već same po sebi rizični čimbenici za seksualno zlostavljanje na izdržavanju kazne zatvora te da bi takvu skupinu zatvorenika bilo najbolje izdvojiti u posebne odjele kako bi se prevenirao bilo kakav oblik viktimizacije.

Imajući na umu kriterije pozicioniranja unutar interne socijalne hijerarhije u zatvorskom okruženju, na čijem se vrhu nalaze dominantni muškarci koji često fizički i seksualno zlostavljaju one koji imaju „nedostatak muških obilježja“, navedeni rezultati ne čude. Naime, transseksualne i interseksualne osobe posjeduju više ženskih obilježja od ostalih zatvorenika, a kao što je već utvrđeno, u očima zatvorenika, ženstvenost se izjednačuje sa slabošću. Zbog svojih ženstvenih obilježja i spremnosti na preuzimanje tipičnih ženskih karakteristika i ponašanja, vrlo su poželjni kao seksualni partneri dominantnijim zatvorenicama (Donaldson, 2001; prema Sabo i sur., 2001). Budući da su zbog svojih specifičnosti u velikom riziku od viktimizacije, jedna od opcija je, kako je već navedeno, smještanje u posebne odjele ili ustanove. S druge strane, i takva segregacija može biti psihološki štetna za takve zatvorenike jer se mogu osjećati izolirano od ostalih zbog svog rodnog identiteta. Izdvajanje od drugih zatvorenika često je žrtvama psihički teže za podnijeti nego zlostavljačima, smatra Peek (2004).

3.3. Kronološka dob i dužina boravka u penalnoj ustanovi

Dočekati i proživljavati starost u zatvoru nije lak zadatak. Iz fizičkih i psiholoških promjena koje prate stariju dob proizlaze specifične potrebe takvih zatvorenika. Zbog svoje tjelesne ograničenosti i rastuće slabosti, zatvorenici starije životne dobi u riziku su od zlostavljanja od strane mlađih zatvorenika (Ginn, 2012). Vito i Wilson (1985; prema Kerbs i Jolley, 2008) navode

kako je za starije zatvorenike zlostavljanje, ali i sam strah od viktimizacije, veliki problem. Neka istraživanja starijim zatvorenima smatraju osobe u dobi između 50 i 60 godina i starija, a neka one pojedince koji su stariji od 55 ili 60 godina (Ginn, 2012). Od same kronološke dobi, možda je bitnija percepcija zatvorenika kao starog ili barem starijeg od sebe, od strane drugih zatvorenika. Time zapravo njegovu dob mogu povezati sa slabosti zbog čega ih smatraju manje vrijednima od sebe. Asociranje starijih osoba sa obilježjem slabosti može se povezati i s njihovim biološkim promjenama koje ih uistinu čine fizički manje otpornima i spremnima na nošenje s teškoćama institucionalnog života u zatvoru. Na neki način, starenjem, muški zatvorenici gube određeni dio muškosti. Ne bi li zadržali i naglasili svoju muškost i moć, mnogi se zatvorenici okreću čestoj i intenzivnoj tjelovježbi ili pak iskazivanju nasilnog ponašanja, no ovaj način nošenja s osjećajem smanjenja muževnosti, za starije tijelo fizički je puno zahtjevnije (Jewkes, 2005). Dakle, često su zbog svoje dobi diskriminirani od strane drugih zatvorenika jer ih se smatra slabijima i manje muževnima. Zbog toga se mnogi stariji zatvorenici nalaze na dnu socijalne hijerarhije (Ginn, 2012).

Međutim, kao kompenzaciju za gubljenje muškosti u određenim područjima, pojedini stariji zatvorenici preuzimaju ulogu mentora i predstavljaju očinsku figuru mlađim zatvorenima pomažući im u prilagođavanju na zatvorski život (Fleisher i Decker, 2001; Bandyopadhyay, 2006). S druge strane, nizak status zatvorenika starije životne dobi može biti povezan i sa činjenicom da su jedna trećina starijih zatvorenika počinitelji seksualnih delikata (Flynn, 1998, 2000; prema Kerbs i Jolley, 2008). Kao što je poznato, takvi su zatvorenici često na dnu hijerarhijske ljestvice. Suprotno tome, Kerbs i Jolley (2008) navode kako su u odnosu na mlade zatvorenike, stariji u znatno nižem riziku od viktimizacije. To se može pripisati njihovom dugogodišnjem boravku u zatvoru zbog čega ih drugi zatvorenici često doživljavaju kao iskusne i mudre pojedince koji se razumiju u zatvorsko okruženje i u njemu se vrlo dobro snalaze. Takva percepcija zatvorenika smješta ih na bolje pozicije u hijerarhiji i donosi visoku razinu poštovanja. Dakle, pozicija starijih zatvorenika u posebnom je riziku ukoliko se radi o počiniteljima seksualnih delikata ili zatvorenima koji su osuđeni na kraće kazne zatvora.

Međutim, istraživanje Kreager i sur. (2017) pokazalo je kako stariji zatvorenici, zahvaljujući svojem znanju o funkcioniranju zatvorskog sustava i autoritetu, predstavljaju pozitivan utjecaj na mlađe zatvorenike i ujedinjuju ih. Sukladno tome, nalaze se na visokim pozicijama u socijalnoj hijerarhiji te su ostalim, mlađim, zatvorenima uzori. Rezultati su pokazali kako su zatvorenici najviše poštovani i smatrani najutjecajnijima ako su starije dobi te ako već dulje razdoblje izdržavaju svoju kaznu. Osim toga, stariji su pojedinci asocirali na znanje i mudrost, zbog čega su ih mlađi zatvorenici iznimno poštovali. Hijerarhijski visoko pozicionirani stariji zatvorenici bili su i počinitelji težih kaznenih djela, što je zapravo značilo veću kaznu zatvora, odnosno duže vrijeme provedeno u samoj penalnoj ustanovi.

Teško je odrediti koji je točno faktor primaran u određivanju visokog statusa starijih zatvorenika - jesu li na boljim pozicijama zbog svoje kronološke dobi koja često asocira na mudrost, znanje i smirenost ili zbog toga što su već dugo u zatvoru, dulje od mladih zatvorenika koji tek stignu na izdržavanje kazne, pa starije zatvorenike vide kao iskusne, mudre, izdržljive i sposobne snalaziti se u zatvorenim uvjetima te ih u konačnici i nešto naučiti? S obzirom na to da su često oni zatvorenici koji su dulje u zatvorima, odnosno kaznionicama, i kronološki stariji, teško je jedno odvojiti od drugoga. Ipak, prednost bi mogla pripasti duljini boravka u ustanovi. Bandyopadhyay

(2006) u svojem je istraživanju došla do spoznaje kako su i u jednom indijskom zatvoru na najboljim položajima hijerarhije upravo zatvorenici koji su na izdržavanju kazne zatvora dulje vrijeme. Ako su proveli već značajno vrijeme u nekom zatvoru ili kaznionici, dulje od drugih, ostali zatvorenici mogu steći dojam kako je to njihova ustanova i prostor koji oni poznaju bolje od svih drugih koji tek stignu. S obzirom da su tamo proveli tako puno vremena, zatvorenici mogu pretpostaviti kako su tijekom svog dugog boravka, stariji pojedinci prošli kroz brojne situacije koje su ih testirale i izgradile u smirene autoritete koji svoju kaznu žele izdržati bez uključivanja u drame i probleme zatvoreničke subkulture (Jarman, 2020). Naučili su snalaziti se u zatvorskim uvjetima, iskustvom shvatili kako reagirati u određenim uvjetima, odnosno kakvo ponašanje vodi do željenih ili neželjenih posljedica. S obzirom na to, ne čudi što su neki od najcjenjenijih zatvorenika upravo oni koji su u samoj ustanovi proveli više vremena od ostalih.

3.4. Vrsta kaznenog djela

Počinitelji seksualnih delikata posebno su stigmatizirani i u društvu izvan zatvorskih zidova. Takav sramotan status nastavlja se i u zatvorskom okruženju od strane zatvorenika, ali često i od strane zatvorskog osoblja. Karp (2010; prema Michalski, 2017) objašnjava kako status zatvorenika pada proporcionalno slabosti žrtve. Prema tome, na najnižim se rangovima u hijerarhiji nalaze počinitelji kaznenih djela ubojstva ili silovanja u kojima su žrtve žene ili djeca. Napad na osobe slabije od sebe smatra se kukavičkim pothvatom, a takav počinitelj automatski u očima drugih postaje slabićem i nedovoljnim muškarcem. Bandyopadhyay (2006) opisuju kako dolazi do pojave u kojoj kao da se slabost žrtve počinjenjem takvog zločina odrazi i na samog počinitelja učinivši ga slabim.

Blagden i Pemberton (2010; prema Ricciardelli i Moir, 2013) navode kako su u zatvorima u Velikoj Britaniji, upravo počinitelji seksualnih delikata u najvećem riziku od viktimizacije, posebice kada ostali zatvorenici saznaju za vrstu kaznenog djela zbog kojeg izdržavaju kaznu zatvora.

Ricciardelli i Moir (2013) ističu da se na najnižim pozicijama u zatvorskoj hijerarhiji nalaze upravo zatvorenici osuđeni zbog kaznenih djela u kojima su žrtve bile žene ili djeca, uključujući silovanje, seksualno zlostavljanje i dječju pornografiju. Na najvišim rangovima hijerarhije nalazili su se zatvorenici počinitelji oružanih pljački, ubojstva, trgovanja drogom, te pojedinci uključeni u organizirani kriminalitet.

Istraživanje Meška i Hazina (2018) navodi kako hijerarhija između zatvorenika postoji na temelju dužine kazne koja im je izrečena, odnosno kako se teža kaznena djela (isključujući ona u kojima su žrtve djeca i žene) povezuju s boljim hijerarhijskim rangom. Jasno je kako zbog stigme koju još izvana nose u zatvorsko okruženje te zbog samog kaznenog djela koje im stvara reputaciju slabog i nemuževnog muškarca, na dnu se hijerarhije nalaze zlostavljači djece, naročito oni koji djecu seksualno viktimiziraju. Ricciardelli (2014) navodi kako je u kanadskoj zatvoreničkoj subkulturi usađena norma zlostavljanja, pa čak i ubijanja počinitelja seksualnih delikata, zbog čega se takvi pojedinci osjećaju posebno ranjivo. Čini se kako je nizak položaj takvih zatvorenika u internoj hijerarhiji zatvorenika gotovo univerzalno raširen. I u švedskim zatvorima je potvrđena iznimno loša pozicija počinitelja seksualnih delikata koji su se smatrali najvećim „otpadom“ u zatvorima (Akerstrom, 1986; prema Winfree, Newbold i Houston Tubbs

III, 2002). Vaughn i Sapp (1989; prema Winfree i sur., 2002) u svojem su istraživanju ispitali poredak zatvorenika prema vrsti počinjenog kaznenog djela. Prema tome, statusna hijerarhija izgledala je ovako (od najvišeg ranga do najnižeg poredanih prema kaznenim djelima zbog kojih su zatvorenici osuđeni na kaznu zatvora) – razbojništvo, kaznena djela vezana uz droge, ubojstvo, imovinski delikti, silovanje, kaznena djela seksualnog iskorištavanja djeteta.

I u ovom slučaju dno hijerarhije čine počinitelji kaznenih djela u koja je uključen neki oblik seksualnog zlostavljanja, a na posljednjoj se poziciji, očekivano, nalaze počinitelji krivi za viktimizaciju djece. Na najvišim položajima u hijerarhiji nalaze se počinitelji razbojništva. Ovaj podatak nije začuđujući s obzirom na to da bi zatvorenici takve pojedince, zbog upotrebe nasilja za postizanje materijalnog cilja mogli okarakterizirati kao muževne i snažne (Gutrung, 2019; Terehovičs, 2003). U istraživanju zatvorenika iz Novog Meksika i Novog Zelanda rezultati su potvrdili isto - na dnu su silovatelji, zlostavljači djece i počinitelji incesta (Winfree i sur., 2002). Dosta nisko na hijerarhijskog ljestvici našli su se i zlostavljači supruga kao i počinitelji ubojstava prijatelja te članova obitelji. S druge strane, počinitelji naručenih ubojstava imali su visoki status u hijerarhiji, što ukazuje na veću razinu poštovanja drugih zatvorenika ukoliko je počinitelj profesionalac i ako to radi zbog financijske naknade. Očekivano, pri vrhu rangiranja, nalazili su se počinitelji razbojništva i dileri droge. Svakako se može potvrditi kako zatvorenici, bez obzira na ekstremnost i okrutnost načina izvršenja pojedinih kaznenih djela, hijerarhiju konstruiraju temeljem subjektivne (koja često odražava i društvenu) moralnosti kaznenih djela jer kao i izvan zatvora, i osobe unutar zatvora prema određenim kaznenim djelima, poput nasilja, posebice seksualnog, prema ženama ili djeci, iskazuju iznimnu netrpeljivost (Roy, 2003; Jones, 2014; Gutrung, 2019). Zbog posebno izraženog rizika od viktimizacije, kao što je već spomenuto, počinitelji seksualnih delikata nastoje sakriti kazneno djelo zbog kojeg se nalaze na izdržavanju kazne zatvora. Ukoliko se informacija o počinjenom kaznenom djelu proširi među ostalim zatvorenicima, status zatvorenika automatski pada na ljestvici te posljedično, takav pojedinac postaje metom zlostavljanja, iskorištavanja i ostalih oblika viktimizacije (Schwaebe, 2006).

Vidljivo je kako je poveznica hijerarhijskog poretka po vrsti počinjenih kaznenih djela zapravo opet mužkost zatvorenika. Određena kaznena djela rangirana su više zbog toga što su ih zatvorenici percipirali kao muževnija (razbojništvo) ili primjerice zato što su počinjenje kaznenog djela opravdavali ciljem, odnosno uglavnom stjecanjem financijskih sredstava (kao što je slučaj kod profesionalnih ubojica). Za kaznena djela koja su svojim počiniteljima omogućavala najbolje položaje u hijerarhiji, zatvorenici su vjerojatno pronalazili objašnjenja ili opravdanja. Ako se radilo o kaznenim djelima s elementima nasilja kao što su ubojstvo ili razbojništvo (naravno, ako se snaga žrtve smatra barem jednakom u odnosu na počiniteljevu), njihovo izvršenje je visoko cijenjeno jer u načinu počinjenja sadrži ključne elemente mužkosti – „u muškarčevoj je prirodi agresivno i nasilno ponašanje“. Takvi su zatvorenici percipirani snažnima i spremnima izboriti se za sebe ili svoju obitelj, jer bi ipak, „pravi muškarci“ trebali biti dominantni i moćni. Iako se ovdje ponovo radi o jednom klasičnom stereotipu, činjenica je da većina zatvorenika gaji upravo takav vrijednosni sustav. Čak i kada se radi o kaznenim djelima u kojima nasilno ponašanje nije direktno uključeno, kao što su ona vezana uz distribuciju, proizvodnju i prodaju droge, zatvorenici mogu u takvim zločinima prepoznati zatvorenikovu snalažljivost, njegovu sposobnost i želju za brigom o svojoj obitelji ili pak pretpostaviti kako, zbog prirode kaznenih djela koja je počinio, raspolaže značajnim financijskim sredstvima. Ipak, ključno obilježje koje poželjna kaznena djela razlikuje od onih čije počinitelje zatvorenici snažno odbacuju i

zlostavljaju jest dob i spol žrtve, a posebno su diskriminirani i počinitelji seksualnih delikata (u tom su slučaju najčešće žrtve upravo žene i djeca). Takvi su pojedinci u očima drugih zatvorenika jadniji, slabiji i zapravo nedovoljno muški - to što su za svoje žrtve odabrali osobe znatno slabije od sebe o njima govori kako nisu hrabri, sposobni i dovoljno moćni za suprotstavljanje jačima, jer da jesu, ne bi se okretali žrtvama koje su toliko manje snažne i nesposobne obraniti se (Gutrun, 2019). Osim toga, na njihov nizak rang u hijerarhiji svakako utječe i stigmatizacija koja ih prati još iz društvene osude počinjenja seksualnih delikata, naročito onih na štetu djece.

3.5. Utjecaj medija na pozicioniranje zatvorenika u internoj socijalnoj hijerarhiji

Posebnu skupinu predstavljaju zatvorenici čiji su slučajevi medijski eksponirani ili su oni sami iz nekog razloga javnosti poznate osobe. Ovisno o počinjenom kaznenom djelu te o njemu dostupnim informacijama, ali i njihovom socijalnom statusu i simpatijama šire javnosti prije samog zatvaranja, položaj u socijalnoj hijerarhiji može varirati. Dakle, osim što je svojim ponašanjima i obilježjima oblikuju sami zatvorenici, na socijalnu hijerarhiju u penalnim ustanovama može utjecati i javno mnijenje koje često formira svoje stavove na osnovu medijskog izvještavanja (Ricciardelli, 2014; Rade i sur., 2016). S obzirom na današnji razvoj tehnologije i brojne oblike kroz koje su informacije dostupne, takvo *curenje* podataka nije iznenađujuće, a može negativno ili čak pozitivno utjecati na položaj zatvorenika u socijalnoj hijerarhiji.

3.6. Ponašanja povezana s kršenjem zatvoreničkog koda

Zatvorenički kod je interni skup normi zatvorenika koji opisuje niz dopuštenih i zabranjenih ponašanja čije pridržavanje ili pak nepoštivanje rezultira određenim posljedicama (Clark, 2010; Worrall i Morris, 2012). Ključna i u zatvorskom okruženju neprihvatljiva uloga koja proizlazi iz kršenja jednog od najbitnijih zatvoreničkih normi, jest ona izdajice ostalih zatvorenika, odnosno uloga *činkaroša ili drukera*. Prenošenje informacija zatvorskom osoblju među zatvorenicima se smatra „prodavanjem duše“ (Lander i sur., 2016). Takvo ponašanje percipira se najtežom izdajom zatvoreničkog koda i subkulture. Zatvorenici koji se ponašaju na taj način nisu smatrani muškarcima jer su preslabi izdržati pritisak osoblja i umjesto toga su spremni iznevjeriti povjerenje drugih zatvorenika (Wellford, 1967). Kako im se ne može vjerovati u skrivanju informacija bitnih za odvijanje aktivnosti koje zatvorenici nastoje zadržati tajnima, zauzimaju najniže pozicije u hijerarhiji i u skladu s time trpe brojne oblike viktimizacije. Uz počinitelje seksualnih delikata, oni pojedinci koji odluče izdati zatvorenički kod i surađivati s osobljem prenoseći im događanja i interne informacije, imaju najniže i najrizičnije pozicije u socijalnoj hijerarhiji. Etikete *činkaroša ili drukera* u zatvorskom se okruženju teško riješiti i okaljan ugled zatvorenika može mu osim niskog statusa u hijerarhiji, donijeti vrlo ozbiljne posljedice, poput mučenja, izoliranja i drugih oblika fizičkog zlostavljanja.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Unatoč tome što određeni zatvorenici ne žele biti uključeni u zatvoreničku subkulturu i nisu zainteresirani za stvaranje dobrih odnosa ili pak izazivanje neprijateljstava, nitko se zapravo ne želi naći na dnu hijerarhije. Svima je dobro poznato što tako nizak položaj može

značiti i u kakvom se riziku nalaze ukoliko do toga dođe. Upravo su zatvorenici s najlošijim statusom najranjiviji za viktimizaciju. Čim postane jasno tko se nalazi na najnižim rangovima, hijerarhija postaje svojevrsno opravdanje za nasilno ponašanje onih zatvorenika koji su na vrhu zatvoreničkog poretka. U samom svojem postojanju, socijalna hijerarhija razlikuje snažnije i slabije zatvorenike koji zapravo postaju zlostavljači i žrtve zlostavljanja. Viktimizacijom drugih zatvorenika, dominantniji zatvorenici potvrđuju svoju nadmoć, snagu i visoki status. Takvim ponašanjem pojedince nižeg ranga dodatno ponižavaju čineći ih još submisivnijima. Upravo se upotrebom nasilja i zlostavljanjem drugih zatvorenika reguliraju odnosi između zatvorenika različitih rangova u hijerarhiji (MacDonald i sur., 2013). Ne mora se nužno raditi o fizičkom ili seksualnom zlostavljanju koje vrlo intenzivno i direktno u zatvorenima izaziva osjećaj bezvrijednosti. Načini zadržavanja visokog položaja mogu biti i prijetnje ili ucjene kojima se kod zatvorenika namjerno izazivaju anksioznost i strah ne bi li se ponašanje nisko pozicioniranih zatvorenika usmjeravalo u željenom smjeru. De Viggiani (2012) navodi kako su u zatvorskom okruženju i zatvoreničkoj subkulturi nasilno ponašanje, zlostavljanje i viktimizacija zapravo dio rutine i gotovo neodvojivi od socijalne hijerarhije. Iako je zlostavljanje svojevrsna posljedica hijerarhijske podjele, ono je ujedno i strategija i način postizanja te zadržavanja pojedine pozicije. Upravo si korištenjem nasilnog ponašanja neki zatvorenici uspijevaju poboljšati status. Zbog potencijalnog zlostavljanja i viktimizacije drugih zatvorenika, ali i pritiska zbog postizanja željene pozicije u hijerarhiji ili barem izbjegavanja onih najlošijih, zatvorenici mogu razviti brojne probleme mentalnog zdravlja. Zatvorski stručnjak iz Estonije (MacDonald i sur., 2013) objašnjava kako su odnosi između onih zatvorenika koji se nalaze visoko na hijerarhiji i onih koji su na najlošijim pozicijama vrlo narušeni te kako su zatvorenici s višim statusom okrutni prema onima koje smatraju slabijima od sebe. Upravo su takvi uvjeti plodno tlo za razvoj problema mentalnog zdravlja kao što su anksioznost, depresija ili suicidalne misli, pa čak i pokušaj samoubojstva. U strahu od stjecanja niskog statusa u hijerarhiji, zatvorenici često moraju sakrivati dijelove svojeg identiteta ili života ne bi li se prikazali snažnijima i otpornijima. Upravo je to jedan od razloga zašto je stručnjacima koji rade u zatvorskom sustavu važno poznavati hijerarhijsku organizaciju zatvorenika. Pravodobno detektiranje najranjivijih skupina zatvorenika omogućuje kvalitetniju pomoć takvim skupinama i prevenciju daljnjeg razvoja problema mentalnog zdravlja, koliko je to moguće.

Osim navedenog, negativne posljedice koje indirektno proizlaze iz zatvoreničke hijerarhije jesu i utjecaj na odnose sa zatvorskim osobljem. U istraživanju Meška i Hazina (2018) službenici zatvorskog osoblja su potvrdili kako postojanje zatvoreničke subkulture i socijalne hijerarhije zatvorenika narušava njihove međusobne odnose. Radi postizanja željene pozicije u hijerarhiji, zatvorenici se mogu distancirati od osoblja i tretmanskim programima u koje bi trebali biti aktivno uključeni. Karakteristika koja se kod zatvorenika cijeni jest sposobnost održavanja neutralnih i neznčajno prisnih odnosa sa službenicima osiguranja ili tretmanskim osobljem. Time se znatno može ugroziti motivacija za ulaskom u programe tretmana i razvijanje kvalitetnih odnosa s tretmanskim osobljem, ali i djelatnicima sektora osiguranja (pravosudna policija).

S druge strane, postojanje socijalne hijerarhije može imati i određene pozitivne posljedice. Iako je zahvaljujući hijerarhiji nasilno ponašanje i zlostavljanje stalna prijetnja sigurnosti zatvorenika, jednim dijelom je upravo ona zaslužna za održavanje reda i mira (Colwell, 2007; Facio i Costa, 2013). Naime, često su neformalne vođe i pojedinci s vrha hijerarhije odgovorni za umirivanje zatvorskih sukoba. Oni usmjeravaju zatvorenike kako bi sukobe i probleme

trebali rješavati između sebe. Također, postojanjem hijerarhije naglašava se potreba očuvanja postojećeg poretka, odnosno svatko u hijerarhiji zna svoje mjesto i osim pokojih buntovnika koji se nastoje usprotiviti takvom rangiranju, većina ih se pokori zatvorskim zakonima i svoji položaj prihvaćaju. Kao što je već spomenuto, slovenskim istraživanjem ustanovljeno je kako je postojanje socijalne hijerarhije zatvorskom osoblju katkad poželjno i korisno jer im upravo zatvorenici s vrha hijerarhije koje ostali poštuju i slušaju pomažu u održavanju reda, a osim njih, pomažu im i pojedinci koji se nalaze na najlošijim položajima kroz prikupljanje i prosljeđivanje informacija (Meško i Hazin, 2018).

Ovaj rad, analizirajući procese pozicioniranja zatvorenika u internom hijerarhijskom sustavu, a uzimajući u obzir kriterije pozicioniranja, nudi polazište za daljnja istraživanja ove problematike. Kako bi se osiguralo što kvalitetnije i sigurnije funkcioniranje zatvorskog sustava, bilo bi nužno istražiti na koji način se zatvorenici pozicioniraju unutar jednog kaznenog tijela, primjerice, unutar jedne veće kaznonice maksimalnog stupnja sigurnosti u kojoj zatvorenici borave duže vrijeme. Na taj način bi se dobio bolji uvid u potencijalne žrtve nasilja te detektirale neformalne „vođe“ koji mogu ugroziti sigurnost penalne ustanove. Temeljem rezultata takvih znanstvenih istraživanja (a koristeći mješovitu metodologiju radi dobivanja što detaljnijih podataka) moguće bi bilo napraviti smjernice za preventivno djelovanje i suzbijanje svih neželjenih posljedica formiranja socijalne hijerarhije zatvorenika.

Analizom i sintezom dostupne literature, opravdano je zaključiti kako hijerarhijski sustav zatvorenika nedvojbeno utječe na oblikovanje zatvorskog okruženja te kako su njegovi učinci na život u penalnoj ustanovi, na odnose sa zatvorskim osobljem kao i na uspješnost tretmana i sveukupnost penološke rehabilitacije vrlo važni i ne smiju se zanemariti.

Upravo zbog toga, socijalna hijerarhija je gotovo neodvojivi dio zatvorskih događanja i organizacije zatvoreničke subkulture. Kao i u društvu, uvijek će postojati oni koji su skloniji istaknuti se, biti dominantni ili agresivniji, kao što će drugi pojedinci zbog nekih svojih obilježja, za većinu biti neprihvatljivi i izolirani. To je neosporna činjenica koju treba prihvatiti i imati na umu te prema tome kreirati metode postupanja u svrhu očuvanja reda i sigurnosti penalne ustanove.

LITERATURA

- Bandyopadhyay, M. (2006). Competing Masculinities in a Prison. *Men and Masculinities*, 9(2), 186-203.
- Bird, S. R. (1996). Welcome to the Men's Club: Homosociality and the Maintenance of Hegemonic Masculinity. *Gender and Society*, 10(2), 120-132.
- Blitz, C. L., Wolff, N., i Shi, J. (2008). Physical victimization in prison: The role of mental illness. *International Journal of Law and Psychiatry*, 31(5), 385-393.
- Caldwell, M. G. (1956). Group Dynamics in the Prison Community. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 46(5), 648-657.
- Carceral, K. C. (2006). *Prison, Inc: A Convict Exposes Life Inside a Private Prison*. New York: New York University Press.

- Clark, R. L. (2010). 'Punks, Snitches, and Real Men: Negotiations of Masculinity and Rehabilitation among Prison Inmates', *Theory in Action*, 3, 63–97.
- Colwell, B. (2007). 'Deference or Respect? Status Management Practices among Inmates', *Social Psychology Quarterly*, 70, 442–60.
- De Viggiani, N. (2012). Trying to be Something You Are Not: Masculine Performances within a Prison Setting. *Men and Masculinities*, 15(3), 271-291.
- Dirga, L., Lochmannová, A., i Juříček, P. (2016). The Structure of the Inmate Population in Czech Prisons. *Sociológia*, 47(6), 559-578.
- Dolovich, S. (2011). Strategic segregation in the modern prison. *American Criminal Law Review*, 48(1), 1–110.
- Faccio, E. i Costa, N. (2013). 'The Presentation of Self in Everyday Prison Life', *Global Crime*, 14(1), 386–403.
- Fleisher, M. S., i Decker, S. H. (2001). An Overview of the Challenge of Prison Gangs. *Corrections Management Quarterly*, 5(1), 1-9.
- Galtung, J. (1958). The Social Functions of a Prison. *Social Problems*, 6(2), 127-140.
- Gianoulis, T. (2006). *Prisons and Prisoners*. Glbtq. 1-5. Preuzeto 5.srpnja 2019. s http://glbtqarchive.com/ssh/prisons_S.pdf
- Ginn, S. (2012). *Elderly prisoners*. Dostupno na https://www.researchgate.net/profile/Stephen_Ginn/publication/232255358_Elderly_prisoners/links/5c25571a299bf12be39df583/Elderly-prisoners.pdf. Preuzeto 13.09.2019.
- Gutrung, H. (2019). Socijalna hijerarhija zatvorenika u penalnom sustavu. Diplomski rad, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Hearn, J. (2004). From hegemonic masculinity to the hegemony of men. *Feminist Theory*, 5(1), 49-72.
- Hensley, C., Tewksbury, R., i Castle, T. (2003). Characteristics of Prison Sexual Assault Targets in Male Oklahoma Correctional Facilities. *Journal of Interpersonal Violence*, 18(6), 595-606.
- Jarman, B. (2020). Only one way to swim? The Offence and The Life Course In Accounts Of Adaptation To Life Imprisonment. *The British Journal of Criminology*. <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa036>
- Jenness, V., Sexton, L., i Sumner, J. M. (2019). The sexual victimization of transgender women in men's prisons: A mixed-methods analysis of institutional and relational dynamics. *Criminology*, 57, 603–631.
- Jewkes, R., Morrell, R., Hearn, J., Lundqvist, E., Blackbeard, D., Lindegger, G., Quayle, M., Sikweyiya, Y., i Gottzen, L. (2015). Hegemonic masculinity: combining theory and practice in gender interventions. *Culture, Health & Sexuality*, 17(2), 96-111.
- Jewkes, Y. (2005). 'Men behind Bars: "Doing" Masculinity as an Adaptation to Imprisonment', *Men and Masculinities*, 8, 44–63.
- Jones, C. (2014). Prison Gangs and Prison Governance in the Philippines. *Griffith Asia Quarterly*, 2(1), 57-74.

- Kerbs, J. J., i Jolley, J. M. (2008). A Commentary on Age Segregation for Older Prisoners: Philosophical and Pragmatic Considerations for Correctional Systems. *Criminal Justice Review*, 34(1), 119-139.
- Koski, J., Xie, H., i Olson, I. R. (2015). Understanding Social Hierarchies: The Neural and Psychological Foundations of Status Perception. *Social Neuroscience*, 10(5), 527-550.
- Kreager, D. A., Young, J. T. N., Haynie, D. L., Bouchard, M., Schaefer, D. R. i Zjac, G. (2017). Where "Old Heads" Prevail: Inmate Hierarchy in a Men's Prison Unit. *American Sociological Review*, 82(4), 685-718.
- Kupers, T.A. (2005). Toxic Masculinity as a Barrier to Mental Health Treatment in Prison. *Journal of Clinical Psychology*, 61(6), 713-724.
- Lander, I., Ravn, S., i Jon, N. (2016). *Masculinities in the Criminological Field: Control, Vulnerability and Risk-Taking*. Routledge:Taylor & Frances Group.
- Levan, K. M. (2011), 'Gangs and Violence in Prisons'. SAGE Publications. DOI: <http://dx.doi.org/10.4135/9781412994101>
- Lin, N. (2001). Social Capital. A theory of social structure an action. Dostupno na <https://www.cambridge.org/hr/academic/subjects/sociology/social-theory/social-capital-theory-social-structure-and-action?format=HB&isbn=9780521474313> preuzeto 19.03.2019.
- MacDonald, M., Rabiee, F., i Weilandt, C. (2013). Health promotion and young prisoners: An European perspective. *International Journal of Prisoner Health*, 9(3), 151-164.
- Magee, J. C., i Galinsky, A. D. (2017). Social hierarchy: The Self-Reinforcing Nature of Power and Status. *Academy of Management Annals*, 2(1). <https://doi.org/10.5465/19416520802211628>
- Meško, G., i Hacin, R. (2018). Prisoners' and Prison Workers' Views on the Prison Subculture in Slovenia. *Revija za kriminalistiko in kriminologijo*, 69 (4), 333-345.
- Michalski, J. H. (2017). Status Hierarchies and Hegemonic Masculinity: A General Theory of Prison Violence. *The British Journal of Criminology*, 57, 40-60.
- Neuber, A. (2010). Understanding Violence in the „Society of Captivities“: Sykes Meets Bourdieu in Prison. *The Howard Journal of Criminal Justice*, 50(1), 1-16.
- Peek, C. (2004). Breaking out of the Prison Hierarchy: Transgemder Prisoners, Rape, and the Eighth Amendment. *Santa Clara Law Review*, 44(4), 1211-1248.
- Plummer, D. C. (2013). 'Masculinity and Risk: How Gender Constructs Drive Sexual Risks in the Caribbean', *Sexuality Research and Social Policy*, 10,165–74.
- Rade, C.B., Desmarais, S.L., i Mitchell, R.E. (2016). A Meta-Analysis of Public Attitudes Toward Ex-Offenders. *Criminal Justice and Behavior*, 43 (9), 1260-1280.
- Ricciardelli, R. (2014). *Surviving Incarceration: Inside Canadian Prisons*. Ontario: WLU Press.
- Ricciardelli, R. i Spencer, D. (2014). 'Exposing "Sex" Offenders: Precarity, Abjection and Violence in the Canadian Federal Prison System', *British Journal of Criminology*, 54, 428–448.
- Ricciardelli, R., i Moir, M. (2013). Stigmatized among the Stigmatized: Sex Offenders in Canadian Penitentiaries. *Canadian Journal of Criminology and Criminal Justice*, 55(3), 353-385.

- Roy, S. (2003). Reforme zatvora u Indiji: pregled. *Kriminologija & socijalna integracija*, 11 (1), 41-48.
- Sabo, D., Kupers, T. A., i London, W. (2001). *Prison Masculinities*. Philadelphia: Temple University Press.
- Sylvia Rivera Law Project (2007). "It's war in here": A report on the treatment of transgender and intersex people in New York State's men's prisons. New York: Sylvia Rivera Law Project.
- Schwaebe, C. (2006). Learning to Pass: Sex Offenders' Strategies for Establishing a Viable Identity in the Prison General Population. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 49(6), 614-625.
- Shoham, E. (2015). *Prison Tattoos: A Study of Russian Inmates in Israel*. Springer Briefs in Criminology: Springer International Publishing.
- Skarbek, D. (2011). Governance and Prison Gangs. *American Political Science Review*, 105(4), 702-716.
- Skarbek, D. (2014). Governance in the Society of Captives. U D. Skarbek (Ur.), *The Social Order of the Underworld: How Prison Gangs Govern the American Penal System (stranice)*. New York: Oxford University Press.
- South, C. R., i Wood, J. (2006). Bullying in Prisons: The Importance of Perceived Social Status, Prisonization and Moral Disengagement. *Aggressive Behavior*, 32, 490-501.
- Terehovičs, V. (2003). Criminalistic characteristics of some articles withdrawn from prisoners at Riga Central Prison. *Jurisprudencija*, 43(35), 153-157.
- Van Wormer, K. (2010). *Working with Female Offenders: A Gender-Sensitive Approach*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Wellford, C. (1967). Factors Associated with Adoption of the Inmate Code: A Study of Normative Socialization. *Journal of Criminal Law and Criminology*, 58(2), 197-203.
- Winfree, L.T.JR., Newbold, G., i Houston Tubb III, S. (2002). Prisoner perspective on inmate culture in New Mexico and New Zealand: A descriptive case study. *The Prison Journal*, 82(2), 213-233.
- Wood, J., Moir, A., i James, M. (2009). Prisoners' gang-related activity: the importance of bullying and moral disengagement. *Psychology, Crime & Law*, 15(6), 569-581.
- Worrall, J. L. i Morris, R. G. (2012). 'Prison Gang Integration and Inmate Violence', *Journal of Criminal Justice*, 40, 425-32.

PROCESSES AND CRITERIA FOR POSITIONING PRISONERS IN THE INTERNAL HIERARCHY SYSTEM WITHIN THE PENAL INSTITUTION DURING THE IMPRISONMENT

Review paper

Abstract

Bearing in mind the specifics of the functioning and organization of prisons and penitentiaries and the heterogeneity of the population serving prison sentences, the occurrence of the positioning of prisoners within the hierarchical system is expected. The aim of this paper is to provide insight into the processes and criteria for positioning prisoners in the internal hierarchical system while serving a prison sentence, in order to identify potential activities that may affect the security level of the institution and disrupt rehabilitation efforts. A review of the literature found that the following factors have a key influence on the position of prisoners in the internal hierarchical social order: masculinity, type of crime, age and length of stay in the penitentiary institution, as well as behaviors related to adherence / violation of the prison code. The results of the literature analysis point to the fact that at the top of the hierarchy are dominant and masculine prisoners and older, experienced prisoners with longer time of imprisonment. On the other hand, the lowest positions belong to perpetrators of crimes against children and to prisoners in collusion with prison staff. The positioning of prisoners within the social hierarchy is associated with the occurrence of violent behavior, which can negatively affect the relations of prisoners with prison staff and the success and results of their rehabilitation procedures. On the other hand, the potential positive consequences, such as maintaining order or cooperation some prisoners with staff in favor of detecting and resolving internal problems, are not negligible. Adequate familiarity of professionals and staff with the social hierarchy of prisoners, as an almost inseparable part of the prison environment, can be used to create treatment methods to maintain order and security of the penitentiary institution and thus potentially improve rehabilitation outcomes and quality of life of prisoners.

Keywords: hierarchical system, prisoners, social hierarchy, imprisonment

Podaci o autorima

Anita Jandrić Nišević, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kriminologiju. E-mail: anita.jandric.nisevic@erf.unizg.hr.

Helena Gutrung, Osnovna škola Petra Preradovića. E-mail: hel.gutrung@gmail.com.

Joško Vukosav, Visoka policijska škola, Ministarstvo unutarnjih poslova Republike Hrvatske. E-mail: vjosko@fkz.hr.